

Eindverslag Cultuurwerkplaats Pabo Hogeschool Rotterdam

In dit verslag geven we het werkproces en de bevindingen weer die we hebben opgedaan tijdens de cultuurwerkplaats. Hieronder volgt eerst de opzet en werkwijze van de cultuurwerkplaats, vervolgens beschrijven we de opbrengsten en tot slot volgt een conclusie met aanbevelingen aan andere pabo's.

Omdat we ons in de cultuurwerkplaats gericht hebben op onderzoek ten behoeve van de vorming van een aangepast curriculum zijn een deel van de opbrengsten waarschijnlijk vrij specifiek voor de pabo HR. Maar, we denken dat veel van onze bevindingen ook voor andere pabo's interessant kunnen zijn. Ook het proces dat wij gevolgd hebben, onze werkwijze, lijkt ons voor andere pabo's relevant. Wij hebben er veel aan gehad: de cultuurwerkplaats heeft geleid tot een scherper inzicht in de manieren waarop we vorm kunnen geven aan kunst- en cultuureducatie op de pabo.

DE OPZET VAN DE CULTUURWERKPLAATS

Uitgangssituatie

In het curriculum van de pabo HR worden de kunstzinnige vakken drama, muziek tekenen en handvaardigheid (beeldend) aangeboden. Daarnaast volgen de studenten een programma Kunsteducatie, waarbij er intensief wordt samengewerkt met zeer diverse instellingen en kunstenaarsinitiatieven in de stad Rotterdam. Met deze instellingen heeft de pabo een convenant gesloten. In overleg met deze 'kunstpartners' is een onderwijsprogramma ontwikkeld waarbij studenten in een opbouwende lijn kennis vergaren over kunsteducatie. Tot slot kunnen studenten een Minor Cultuureducatie volgen die verdieping biedt en de student kwalificeert met het icc-certificaat.

Aanleiding cultuurwerkplaats

Begin 2010 werden een aantal fikse bezuinigingen doorgevoerd in het curriculum van de pabo HR, onder andere bij Kunsteducatie. In plaats van drie worden er nog maar twee modules aangeboden in de totale opleiding. Deze bezuinigingen betekenden dat de situatie voor Kunsteducatie en de opbouw van de modules opnieuw bekeken moesten worden. Met de cultuurwerkplaats wilden wij onderzoeken hoe wij binnen een verminderd aantal contacturen toch de kwaliteit van ons onderwijs konden waarborgen en de samenwerking met de Rotterdamse kunstpartners konden behouden.

Doel- en vraagstelling cultuurwerkplaats

Het doel van de cultuurwerkplaats was het ontwerp van een gewijzigd curriculum passend bij de grootstedelijke situatie van de pabo HR met behoud van een intensieve samenwerking met de kunstpartners van de pabo, op basis van een gemeenschappelijk gedragen visie op kunsteducatie.

De kernvraag voor onze cultuurwerkplaats was:

- *Hoe kunnen we verworvenheden met de convenantpartners behouden in het gewijzigde curriculum van de pabo HR?*

Daarbij hanteerden wij de volgende deelvragen:

- *Wat zijn de verworvenheden met de convenantpartners en hoe kunnen wij de kwaliteit hiervan uitdrukken?*
- *Zijn er mogelijkheden om andere relaties aan te brengen tussen de activiteiten die we met of bij externe partners doen in het kader van het vak kunsteducatie en het curriculum van de kunstvakken?*

Ook wilden we kijken naar de bredere maatschappelijke context waarin onze studenten zich begeven: de stad Rotterdam met zijn diversiteit aan culturen. Wij zijn van mening dat kunsteducatie hierin een bindende factor kan zijn en wilden dit idee graag van een gefundeerde visie voorzien. Daarvoor hanteerden wij de volgende deelvragen:

- *Hoe kunnen we de kunstvakken en activiteiten in het kader van kunsteducatie beter laten aansluiten op de situatie van de grote stad?*
- *Wat is de meerwaarde van kunst- en cultuureducatie op een multiculturele basisschool?*

Werkwijze

Om antwoord te kunnen geven op bovenstaande vragen hebben wij een aantal onderzoeken laten uitvoeren, onze eigen visie nader bestudeerd en geformuleerd en gesprekken gevoerd met alle betrokkenen:

- We hebben gesprekken gevoerd met alle kunstpartners van de pabo.
- Twee master studenten pedagogiek hebben een onderzoek uitgevoerd naar de pedagogische idealen voor kunst- en cultuureducatie.
- Een collega die de studie 'Urban Education' volgde heeft een innovatieopdracht over kunsteducatie uitgevoerd.
- Met enkele collega's hebben we het implementatietraject van de Cultuurmonitor gevolgd.
- We hebben gesprekken gevoerd met collega's en kunsteducatie onder de aandacht gebracht tijdens (informele) overleggen binnen de pabo.

OPBRENGSTEN VAN DE CULTUURWERKPLAATS

Gesprekken met de kunstpartners

Het afgelopen jaar hebben we vrijwel alle culturele instellingen gesproken met wie de pabo HR een convenant heeft. Daarbij hebben we gesproken over de ervaringen met de samenwerking tot dan toe, over de meerwaarde die beide partijen zien in de samenwerking en over mogelijkheden, ideeën, kansen en wensen voor de samenwerking in de toekomst. Ook hebben we contacten gelegd met nieuwe partners, meer in het bijzonder culturele instellingen die zich specifiek op kinderen richten.

In deze gesprekken bleek al snel dat de samenwerking tot dan toe goed was bevallen, maar ook dat de verschillende instellingen hele verschillende wensen en mogelijkheden hebben. Waar we tot dan toe gewerkt hadden met een vast convenant en vaste opzet, bleek nu dat we de samenwerking met de instellingen veel sterker kunnen benutten als we met iedere instelling afzonderlijk bekijken hoe de instelling bij kan dragen aan de kwaliteit van het curriculum van de pabo. Hiermee kunnen we ons eigen onderwijs versterken en beter aansluiten op de wensen en visies van de verschillende instellingen.

De instellingen hebben verschillende motieven om samen te werken met de pabo, al zijn er ook een aantal grote overeenkomsten. Vrijwel alle instellingen zien als meerwaarde van de samenwerking het feit dat de studenten kennis maken met hun instelling. Hiermee hopen de instellingen dat de studenten ook later als leerkracht terug komen met hun kinderen.

Daarnaast vinden de meeste instellingen het belangrijk studenten te 'confronteren' met kunst. Veel studenten komen niet uit zichzelf bij de culturele instellingen binnen. De samenwerking met de pabo biedt de instellingen de kans de 'vonk' voor kunst en cultuur over te brengen en studenten te laten kennismaken met verschillende kunstvormen. Daarbij benadrukken sommige instellingen dat zij het belangrijk vinden om aan te sluiten bij de passies en interesses van studenten om de studenten te kunnen raken en enthousiasmeren.

Meerdere instellingen willen ook bijdragen aan de competenties van studenten. Ze willen studenten bijvoorbeeld leren om creatief te denken, om vragen te stellen, om onbevangen te kijken en om te reflecteren op kunst en op zichzelf. De instellingen vinden dit niet alleen van belang voor kunsteducatie, maar voor de algemene ontwikkeling van de studenten en benoemen deze vaardigheden als vaardigheden die ook buiten de pabo en het PO nuttig zijn.

Vanuit de verschillende motieven van instellingen komen ook heel verschillende mogelijkheden en wensen van instellingen om de samenwerking concreet vorm te geven. Een instelling stelde bijvoorbeeld voor om voor een grote groep studenten een programma van één middag of dag te maken. Deze instelling wil de studenten graag informeren over film en filmeducatie en over de vele lesprogramma's, organisaties en websites die hierover gaan.

Een andere instelling zag juist kansen in het werken met kleine groepjes studenten gedurende een langere periode waarbij de studenten onder begeleiding van de instelling leren om een educatief programma te maken bij een voorstelling of expositie. Dit programma kan daarna overgenomen worden door de instelling.

Weer een andere instelling zou graag met de studenten die daar een project doen ook korte individuele gesprekken voeren om erachter te komen wat 'het vlammetje' of de passie van iedere student is en deze aan te wakkeren. En er was een instelling die wel mogelijkheden zag om één of meer studenten stage te laten lopen op de instelling zodat deze studenten zich echt kunnen verdiepen.

Ook zijn er instellingen die met andere instellingen gezamenlijk een educatief aanbod voor de studenten willen ontwikkelen. Zij willen hiermee op elkaar aansluiten en beter aansluiten op het curriculum van de pabo en de ontwikkeling van studenten.

Bij een enkele instelling kwam het idee naar voren om het bezoek van de studenten te koppelen aan het bezoek van een klas kinderen. Dat is inmiddels uitgetoetst en dat werkt erg goed. Zo is er een klas studenten samen met kinderen naar een theatervoorstelling gaan kijken. De beide klassen hebben samen de voorstelling nabesproken en dat gaf de studenten heel veel inzichten in wat zo'n voorstelling teweeg brengt bij de kinderen. Ook in de samenwerking met een beeldende instelling werken de studenten met kinderen. Zij bedenken en ontwikkelen daar educatieve lessen onder begeleiding van de educatief medewerker van de instelling. Vervolgens voeren de studenten die lessen zelf uit met kinderen en merken ook daar heel duidelijk wat dat met de kinderen doet. Studenten zien dat kinderen zich veel persoonlijker openstellen in deze kunstlessen bij de instelling dan ze op de stagescholen gewend zijn.

De wensen en de mogelijkheden van de instellingen sluiten goed aan bij onze eigen wensen voor het curriculum:

- Wij zien in de samenwerking met de verschillende instellingen kansen om te werken aan zowel het cultuurdragerschap van de studenten als het cultuuroverdragerschap. Bij alle instellingen die studenten bezoeken zullen zij hun eigen cultuurdragerschap vergroten. Bij die instellingen die met de studenten culturele activiteiten willen ontwerpen of de studenten betrekken bij de culturele ontwikkeling van kinderen in de instelling zelf, werken we met de samenwerking ook aan het cultuuroverdragerschap van de studenten.
- We zien in de samenwerking met diverse culturele instellingen mogelijkheden om ook andere vakgebieden te betrekken. Zo blijken instellingen voor theater zelf ook veel mogelijkheden te zien om aan te sluiten bij taalonderwijs en kennen theatergroepen en musea soms ook thematische voorstellingen of exposities die bijvoorbeeld aan kunnen sluiten bij natuuronderwijs of techniek.
- De instellingen zitten net als de pabo in de grote stad en besteden in hun programmering soms ook aandacht aan grootstedelijke en/of actuele problematiek die van invloed is op kinderen in de stad, zoals het opgroeien in een eenoudergezin en de multiculturele samenleving. Hier kunnen we met de studenten goed bij aansluiten.

Wij hebben de gesprekken met alle instellingen als zeer waardevol ervaren. Door deze gesprekken hebben wij een veel beter beeld van de wensen, mogelijkheden en visies van de instellingen en zij van de onze. In het herziene curriculum voor kunsteducatie hebben we daardoor met ingang van dit schooljaar de activiteiten van de culturele partners veel beter weten in te bedden. We werken met een meer flexibele opzet die tegemoet komt aan de verschillende instellingen. Ook zijn de activiteiten die de studenten bij de instellingen ondernemen nog beter gekoppeld aan de lessen en opdrachten binnen de pabo waardoor de instellingen een meer integraal onderdeel zijn geworden van de rijke leeromgeving van cultuuronderwijs op de pabo.

De vele gesprekken hebben al diverse ideeën opgeleverd voor nieuwe initiatieven ook buiten de vaste modules voor kunsteducatie. Een concreet resultaat is bijvoorbeeld een nieuw project voor tweedejaars studenten, waarin samengewerkt wordt met het Rotterdams Philharmonisch Orkest, het gemeente archief en de Laurens Kerk. Dit project zal inhoudelijk gaan over de brandgrens in Rotterdam (geschiedenis/erfgoed) en klassieke muziek (voorstelling). Pabostudenten dragen zorg voor een goede samenhang tussen de verschillende vakinhouden en worden begeleid op een vakoverstijgende wijze. Dit project is onderdeel van de algemene projectenlijn op de pabo waarbij studenten werken aan hun onderzoeksvaardigheden en aan de samenwerking met externen. Het project is daarmee geen onderdeel van het curriculum kunsteducatie en biedt ons en studenten dus de kans om ook buiten dat beperktere curriculum meer aandacht voor cultuuronderwijs te hebben. Dit is een concreet voorbeeld van de mogelijkheden om kunsteducatie breder in de pabo in te bedden en de verschillende vakken van de pabo op elkaar aan te laten sluiten.

Een tweede resultaat van alle gesprekken, is dat een aantal culturele instellingen volgend studiejaar betrokken zal worden in de culturele dagen die de pabo HR voor eerstejaars studenten organiseert. De laatste jaren lag de nadruk vooral op erfgoed, maar in de toekomst zal er meer samenhang gezocht worden tussen erfgoed, kunst en andere vakinhouden zoals natuur en wereldoriëntatie. Recentelijk is ook iemand van de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie aangeschoven bij deze organisatie en we zien veel mogelijkheden

om binnen deze dagen de samenwerking te versterken en de inhoud van de dagen (mede) aan te laten sluiten op de onze visie op cultuureducatie.

Daarnaast zijn tijdens de gesprekken nog vele ideeën ontstaan over andere mogelijke (vakoverstijgende) projecten in samenwerking met culturele instellingen. Met al die ideeën, zoals het idee voor een samenwerking met het Ro theater om taal en theater te combineren, gaan wij de komende tijd aan de slag. Ook in de toekomst zullen we blijven zoeken naar meer samenhang in de opleiding binnen en tussen de verschillende vakgroepen en in samenwerking met onze externe partners.

Onderzoek studenten master pedagogiek.

Twee master studenten pedagogiek (Urban Education) hebben onderzoek gedaan naar de pedagogische idealen voor kunst- en cultuureducatie in opdracht van onze cultuurwerkplaats.¹ De masteropleiding Urban Education maakt onderdeel uit van het kenniscentrum 'Opgroeien in de stad'.

De centrale vraag in hun onderzoek luidde: Hoe verhouden de pedagogische idealen van de docenten van de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie zich tot het doelideaal van het onderwijs en de context van landelijke en interne beleidskaders en welke uitgangspunten kunnen hieruit worden afgeleid waarmee de pedagogische kwaliteit van het kunstonderwijs op de pabo HR worden bevorderd?

In het onderzoek hebben de studenten gekeken naar wat pedagogische idealen zijn, wat er bekend is over de pedagogische idealen van kunstonderwijs en welke (beleids-)kaders er gelden voor kunstonderwijs op de pabo in het algemeen en op de pabo HR in het bijzonder. Bij die kaders hebben zij ook aanstaande kennisbases voor kunst en cultuur mee genomen alsmede de theorie uit het Handboek Cultuureducatie voor de pabo. Met dit als kader hebben de studenten vervolgens gekeken naar de pedagogische idealen die leven bij de docenten van de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie. Van daaruit hebben zij uitgangspunten geformuleerd en aanbevelingen gedaan die ons op weg kunnen helpen bij de visievorming voor kunstonderwijs op de pabo HR in een aangepast curriculum.

Het onderzoek richt zich hiermee sterk op de specifieke kaders van de pabo HR en op de idealen van de docentengroep van de pabo HR. Daarmee is het niet volledig overdraagbaar naar of relevant voor andere pabo's.² Toch heeft het ons ook veel algemene inzichten opgeleverd die we wel van belang achten voor andere pabo's, daarom geven we hier een beknopte samenvatting van het onderzoek met de nadruk op die resultaten en kennis die wij van een breder belang achten.

In het theoretisch kader omschrijven de studenten idealen als 'dat wat men nastrevenswaardig vindt.' Bij pedagogiek gaat het dan om ideeën over goed onderwijs en goede opvoeding. Pedagogische idealen zijn belangrijk omdat ze richting geven aan het denken en handelen, inspiratie en motivatie bieden, beslissingen ondersteunen en helpen om op een pedagogische manier te kijken. En voor docenten van een lerarenopleiding zijn niet alleen de eigen pedagogische idealen van belang, maar is het ook van belang om de studenten te begeleiden in het ontdekken van hun pedagogische idealen. Professionele

¹ Wolk, van der, M. & Koetsier, A.M. (2011) *Idealen in beeld. Onderzoek naar pedagogische idealen van de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie Pabo Hogeschool Rotterdam.*

² En om diezelfde reden hebben wij er in overleg met de studenten voor gekozen niet het gehele onderzoek openbaar te maken, rekening houdend met de privacy van onze collega's.

idealen van lerarenopleiders kunnen niet los gezien worden van de maatschappelijke context, gezamenlijke doelstellingen in het team en de structuur en visie van de organisatie. Daarom hebben de studenten in het onderzoek deze context en kaders meegenomen.

Als theoretisch kader voor de analyse van kunstonderwijs, de visie van de pabo HR en de pedagogische idealen van de docenten is in het onderzoek het analysemodel van Biesta gebruikt. Biesta onderscheidt in dat model drie verschillende functies van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Kwalificatie heeft betrekking op de kennis en vaardigheden die een leerling opdoet. Socialisatie gaat over de manier waarop we door onderwijsprocessen deel worden van groepen, culturen en tradities. Persoonsvorming gaat over de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen. In de kerndoelen van het kunstonderwijs komen alle drie de functies terug, maar lijken persoonsvorming en socialisatie van een groter belang.

Ook in de (beleids-)kaders van de pabo HR zijn alle drie de functies die Biesta benoemt, terug te vinden. De pabo volgt het Rotterdams Onderwijs Model (ROM) waarin gestreefd wordt naar een balans tussen kennis, praktijk en persoonlijke ontwikkeling. Daarbij volgt de pabo sociaal-constructivistische leertheorieën en hecht de pabo aan een krachtige en flexibele leeromgeving waarbinnen actuele ontwikkelingen en het beroepenveld leidend zijn. Zingeving en betekenisgeving vindt de pabo hierbij van belang. Enkele belangrijke thema's op de pabo zijn taalverwerving, talentontwikkeling en opgroeien in de grote stad.

Uit de groepsinterviews met de docenten van de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie blijkt dat zij in navolging van de kerndoelen met name waarde hechten aan de persoonlijke ontwikkeling van studenten en kinderen binnen het kunstonderwijs en aan de sociale functie van het kunstonderwijs. De docenten benadrukken dat zij het van belang vinden dat studenten binnen kunstonderwijs hun vermogen tot zingeving, betekenisgeving en inleving ontwikkelen om om te gaan met de wereld om hen heen. Docenten noemen bijvoorbeeld het belang van 'leren omgaan met diversiteit' en 'zicht krijgen op een complexe wereld.' Ook de docenten hechten dus belang aan het thema 'opgroeien in de stad.'

De studenten geven op basis van hun onderzoek de volgende uitgangspunten weer voor de vorming van een pedagogische visie op kunstonderwijs binnen de pabo HR:

- Kunstonderwijs in het teken van betekenisgeving en zingeving: zowel de pabo HR als de docenten hechten hier waarde aan. Neem dit als uitgangspunt om bij te dragen aan de persoonlijke ontwikkeling van studenten en aan een breder maatschappelijk belang.
- Kunst in samenhang, een betekenisvolle context: plaats kunstonderwijs in samenhang met andere vakken en in een actuele en levensechte leeromgeving.
- Belevingswereld van het kind als uitgangspunt, niet als eindpunt: sluit aan bij de ervaringen van studenten en leerlingen om hen te motiveren en te stimuleren hun grenzen te verkennen en te verleggen.
- Emotionele ervaringen als basisvoorwaarde: de docenten gaven aan dat zij het plezier en de beleving van kunst van belang vinden. Door uit te gaan van de emotionele ervaringen draag je bij aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen.
- Het ontwikkelen van vaardigheden en technieken: hoewel docenten deze kwalificerende functie minder sterk als ideaal benoemen, vinden zij wel dat dit een voorwaarde is voor betekenisvol kunstonderwijs.

- Kunst als (beeld)taal: de pabo HR legt een nadruk op taalonderwijs, sluit hier in het kunstonderwijs op aan.
- De leraar als participierend onderzoeker: leg de nadruk op de leraar als participierend onderzoeker die de studenten (en via hen de leerlingen) begeleidt in het proces.

Daarbij stellen de studenten dat voldoende tijd en ondersteuning van het management van de pabo een belangrijke voorwaarde is om met deze uitgangspunten goed cultuuronderwijs vorm te geven.

Wij hebben veel aan het onderzoek gehad. Het draagt bij aan het verhelderen van wat wij gezamenlijk als vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie nastrevenswaardig vinden en willen bereiken met het kunst- en cultuuronderwijs op de pabo HR. De onderzoeksresultaten gebruiken we nu om onze gemeenschappelijke pedagogische visie op kunstzinnig onderwijs te versterken, waarmee een betekenisvol vakinhoudelijk curriculum kan worden gevormd door de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie. We hadden al een sterk programma, maar met het onderzoek en de hernieuwde bewustwording van onze visie zijn we in staat gesteld om de kwaliteit van ons programma binnen een gewijzigd curriculum te behouden en te actualiseren.

De groepsinterviews werden door alle betrokken docenten als zeer waardevol ervaren. Zij vonden het plezierig en belangrijk om op deze wijze met elkaar van gedachten en ervaringen te wisselen. Ook hielpen de gesprekken hen om hun eigen pedagogische visie en subjectieve kunstonderwijsconcept te verwoorden en aan te scherpen.

De uitgangspunten die de studenten in hun onderzoek formuleren sluiten nauw aan bij de resultaten uit onze andere activiteiten in deze cultuurwerkplaats. Ook in de gesprekken met de instellingen (zie boven) en met andere collega's (zie onder) bleek het belang van het aanbieden van kunstonderwijs in samenhang in een betekenisvolle context vanuit een heldere pedagogische visie. Een eerste concretisering daarvan is al bereikt in de nieuwe vakoverstijgende en niet-vakgebonden projecten die we hebben georganiseerd (zie boven).

Innovatie-opdracht Wouter Engelbart

Wouter Engelbart, docent beeldende vorming en onderwijskunde aan de pabo HR volgt dezelfde studie 'Urban Education'. Waar de andere studenten een afstudeeronderzoek moesten doen, deed Wouter Engelbart een innovatieonderzoek ten behoeve van een innovatietraject in zijn eigen werkveld. Hij heeft ervoor gekozen de situatie van kunsteducatie op de pabo HR zowel inhoudelijk, financieel als organisatorisch kritisch onder de loep te nemen. Daartoe heeft hij deelgenomen aan veel van de gesprekken die wij met onze kunstpartners hebben gevoerd en de ervaringen daaruit meegenomen in zijn onderzoek.

Van daaruit heeft hij tien aanbevelingen of focuspunten geformuleerd voor de ontwikkeling van het nieuwe curriculum. Wij denken dat deze aanbevelingen ook voor veel andere pabo's zullen gelden.

Een bijkomend voordeel van de opdracht van Wouter Engelbart is dat hij voor zijn opdracht intensief contact heeft gehad met andere collega's binnen de pabo. Net als bij de groepsgesprekken tijdens het andere onderzoek, heeft dit het draagvlak voor kunsteducatie binnen de pabo vergroot en droeg het bij aan ons doel om een gemeenschappelijke visie te formuleren.

10 focuspunten voor de pabo HR op het gebied van kunsteducatie:

1. De diverse doelen van het programma kunsteducatie dienen voort te komen uit een goed beschreven missie en visie, waarmee de vakgroep richting en continuïteit geeft aan haar beleid en programma.
2. De vakgroep kunstzinnige oriëntatie dient het aanbod van de culturele instellingen af te stemmen op de pedagogische, didactische en kunstzinnige doelen aan de pabo HR.
3. De vakgroep kunstzinnige oriëntatie dient daarentegen ook ruimte te bieden voor kwaliteiten van diverse instellingen, om haar programma kunsteducatie te versterken.
4. Daarom kan het algemene convenant dat nu voor alle instellingen geldt, beter omgezet worden naar een convenant per instelling, omdat motieven van samenwerking, doelen, samenwerkingsvorm, organisatie en financiering per instelling sterk verschillen.
5. a. In elk convenant dienen de motieven van samenwerking, doelen, samenwerkingsvorm, organisatie en financiering opgesteld te worden, zodat beide instituten helder aangeven welke verwachtingen er bestaan.
b. De grootte van de groep studenten die een culturele instelling bezoekt kan per instelling anders zijn, omdat de doelen en werkwijze van iedere instelling verschilt.
6. De culturele instellingen en de pabo HR denken na over de wijze waarop studenten 'geraakt' kunnen worden en affiniteit ontwikkelen met kunst en kunsteducatie.
7. Voor sommige instellingen is een samenwerking met scholen uit het primair onderwijs wenselijk, zodat studenten 'zien' hoe kinderen kunst beleven. Dit draagt bij aan de waarde vorming van studenten voor kunsteducatie aan jonge kinderen.
8. Oriënteer alle studenten en specialiseer geïnteresseerden, zodat iedereen het belang ervaart en enkelen kunsteducatie kwalitatief rijk vorm kunnen geven.
9. De vakgroep kunstzinnige oriëntatie kan een bijdrage leveren aan de pabo-brede visie op opleiden, aangezien kunst aandachtsvelden waardeert die onderscheidend zijn en die een bijdrage leveren aan de brede oriëntatie van de student.
10. Communiceer kwaliteiten met verschillende afdelingen binnen de organisatie en presenteer deze naar het werkveld, zodat waardering en inzicht in kunsteducatie pabo-breed en door het primair onderwijs gedragen wordt.

Implementatietraject Cultuurmonitor

Met een aantal collega's van de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie en van de vakgroepen Geschiedenis en Erfgoed hebben we het implementatietraject van de Cultuurmonitor gevolgd. Net als bij de gesprekken in de twee bovenstaande onderzoeken, hebben we het hier als zeer waardevol ervaren om met collega's van gedachten te wisselen over onze wensen en visies op cultuuronderwijs. Een grote meerwaarde was dat bij dit gesprek ook een collega uit een andere vakgroep aanwezig was. Dit heeft bijgedragen aan een grotere kennis van en begrip voor elkaars vakgebied. Daarnaast was het voor ons allen inspirerend om te horen hoe men op andere pabo's invulling geeft aan cultuuronderwijs. Het was goed dat een dergelijke cursus deze uitwisseling tussen docenten faciliteert. Wij zullen in de toekomst, ook in overleg met het management, zoeken naar meer mogelijkheden om dit overleg en deze uitwisseling te faciliteren. Hiermee willen we ervoor zorgen dat er structureel overleg plaatsvindt tussen de vakgroepen en dat dit niet beperkt blijft tot informeel contact in de wandelgangen.

Ook hebben we veel gehad aan de behandeling van het begrippenkader uit de Cultuurmonitor, met name aan de behandeling van de wijze waarop de verschillende cultuurvakken samenhangen. Op onze pabo zijn kunst en erfgoed in twee vakgroepen onderverdeeld. We willen gezamenlijk zoeken naar meer samenhang. De eerste stappen zijn gezet, mede in de samenwerking aan de culturele dagen van de pabo (zie boven), maar in de praktijk blijkt het lastig omdat de beide gebieden als aparte vakken in het curriculum zijn opgenomen en docenten elkaar door wisselende roosters niet zo vaak spreken als wij graag zouden willen. Dit blijft een aandachtspunt.

Media-educatie had nog geen grote rol in onze pabo. Met dank aan het implementatietraject hebben we meer inzicht gekregen in de wijze waarop we media-educatie kunnen vormgeven en hoe dit aansluit op de beeldende vakken. De vakgroep beeldend heeft media-educatie op zich genomen en lessen ontwikkeld over media en de relatie met (beeldende) kunstvakken. Hierbij ligt de nadruk op de bewustwording van studenten én kinderen van de werking en rol van media in de samenleving en hun persoonlijke betekenisgeving. We besteden aandacht aan televisie, reclame, nieuwsgaring en animaties maken.

Informereren collega's van de pabo

Op docentenvergaderingen maar ook op informelere wijze hebben we alle activiteiten en resultaten van de cultuurwerkplaats overgebracht aan onze collega's. Er werd enthousiast op de plannen gereageerd en vrijwel iedereen wil graag geïnformeerd blijven. Wij hebben hierbij ook iedereen gevraagd na te denken over mogelijke samenwerking met kunst en cultuur, zowel met onze vakgroep als met externe culturele partners van de pabo. Hierop werd enthousiast gereageerd, maar er was wel behoefte aan concretere richtlijnen. Wij willen deze richtlijnen nu verwezenlijken met de gezamenlijke pedagogische visie die we aan het ontwikkelen zijn. Met enkele collega's zijn we al de samenwerking aan gegaan in projecten (zie boven). En om dit vaker en meer structureel vorm te geven gaan we de nieuwe visie die we ontwikkelen op basis van dit onderzoek vast leggen zodat we deze makkelijk met alle collega's (en externe partners) kunnen delen.

Gesprekken met basisscholen

Oorspronkelijk waren we van plan om tezamen met een aantal collega's gesprekken te voeren met een aantal basisscholen in Rotterdam. We wilden in deze gesprekken bespreken wat de wensen en behoeften van de basisscholen zijn, hoe zij tegen cultuuronderwijs aan kijken en tegen het werken in de grote stad. Wegens tijdgebrek bij ons en bij de basisscholen is dit helaas niet zo uitgebreid gebeurd als we graag hadden gewild. Maar, ook in de dagelijkse werkzaamheden spreken wij regelmatig basisscholen (ondermeer tijdens de stagebeleiding) en hierdoor hebben we wel voor een groot deel antwoorden op onze vragen kunnen vinden.

We hebben daarbij gemerkt dat ook basisscholen zich steeds sterker richten op taal en rekenen. Steeds meer scholen besteden daardoor weinig tot vrijwel geen aandacht meer aan cultuuronderwijs. Onder druk van de inspectie en Cito-toetsen zeggen de scholen toch minder waarde te hechten aan cultuur. We merken dat dat voor onze studenten zeer belemmerend kan werken. Ook tijdens de stages moeten de studenten aandacht besteden aan kunst- en cultuureducatie en daar komt het voor dat zij hierin door de mentoren op de scholen sterk ontmoedigd worden. Dat is zonde, want wij merken dat de stages veel indruk maken op de studenten. Zeker de eerste stage geldt vaak als een belangrijk voorbeeld van de praktijk en de houding van de mentor op de school zelf is dan van een doorslaggevend belang.

De basisscholen besteden (noodgedwongen) wel meer aandacht aan grootstedelijke problematiek en culturele diversiteit. Veel scholen in Rotterdam hebben een multiculturele leerlingenpopulatie. We merken hier echter juist weer dat deze problematiek niet zo speelt bij onze studenten. De meeste van onze studenten komen uit kleinere kernen in de regio en kennen deze brede culturele diversiteit niet zo goed. Zij kennen de grote stad vaak niet zo goed en hebben ook de intentie om na de opleiding weer in een kleine kern te gaan werken. We merken dat sommige studenten dan ook helemaal geen beeld hebben van het werken op een multiculturele school. Het is van belang dat we hier binnen het cultuuronderwijs, maar ook pabo-breed meer aandacht aan gaan besteden. De pabo HR heeft al aangegeven het thema 'diversiteit' in het gehele curriculum te willen oppakken. Wij merken dat binnen cultuuronderwijs de samenwerking met de culturele instellingen hier kansen biedt. Veel studenten kennen ook de grote stad en het (multi-)culturele aanbod niet en maken hier in onze vakken kennis mee. Ook besteden we in het nieuwe curriculum nu meer aandacht aan het culturele (zelf)bewustzijn van de studenten en moedigen hen aan dit ook op de basisscholen te doen. We moedigen hen aan zich open te stellen en goed om zich heen te kijken: 'wie zie je?' en 'wat kom je tegen?'.

CONCLUSIES

De cultuurwerkplaats is voor ons zeer vruchtbaar geweest. Er is veel gebeurd dit jaar en er zijn veel nieuwe inzichten verworven en bestaande inzichten versterkt:

- De coördinatie van kunsteducatie dient op flexibele wijze te gebeuren. Uiteraard zijn we gebonden aan een aantal vaste onderdelen zoals modules, studiepunten, roosters etc. Maar daarbinnen willen we graag zoeken naar flexibiliteit om beter in te kunnen spelen op alle wensen en mogelijkheden. Door meer begrip en betere kennis van elkaars (pedagogische) idealen hebben we met de externe culturele partners manieren gevonden om beter op elkaars wensen en mogelijkheden aan te sluiten.
- We moeten vaker en structureel met elkaar, met andere vakgroepen en met externe partners in gesprek gaan en blijven over een gedeelde visie op cultuuronderwijs. We hebben veel gehad aan de verschillende momenten waarop we met collega's binnen de pabo in gesprek zijn geweest over onze pedagogische visies op cultuuronderwijs. Dit heeft het onderlinge begrip vergroot en de afstand tussen de verschillende vakken verkleind. De intentie voor een nauwere samenwerking en meer samenhang bestaat bij allen en het draagvlak voor cultuuronderwijs in het algemeen is vergroot. Voor een verdere ontwikkeling van kunst- en cultuureducatie is het van groot belang dat overlegmomenten gefaciliteerd worden.
- De pedagogische visie op cultuuronderwijs die wij nu verder aan het uitwerken zijn, zullen we dan ook op papier zetten zodat alle betrokkenen hierop kunnen terugrijpen.
- Er is veel meer ruimte voor samenhang en vakoverstijgend werken dan we dachten. Nu al hebben we binnen enkele projecten en de vakken in de vakgroep Kunstzinnige Oriëntatie meer samenhang weten aan te brengen tussen de kunstvakken onderling en tussen de kunstvakken en andere vakken zoals erfgoed, geschiedenis en taal. We blijven in de toekomst zoeken naar mogelijkheden om deze samenhang verder te versterken. We voelen ons hierin gesterkt door het enthousiasme en de motivatie van docenten binnen en buiten onze eigen vakgroep om hieraan mee te werken.

- Een rijke leeromgeving die aansluit bij de belevingswereld van de student staat voorop. In de flexibelere opzet van het nieuwe curriculum kunnen we nu al veel beter de verschillende wensen en sterke kanten van de partners benutten. Ook sluiten de activiteiten die de studenten bij de partners ondernemen beter aan op het curriculum van de pabo waardoor we gezamenlijk bijdragen aan een rijke en betekenisvolle leeromgeving voor onze studenten. Daarbij willen we andere pabo's vooral de grote meerwaarde meegeven van het combineren van een bezoek van studenten aan een instelling met het bezoek van kinderen. Hiermee beleven de studenten echt wat cultuureducatie bij kinderen teweeg kan brengen en wordt hun betrokkenheid en begrip sterk vergroot.

We hebben helaas minder aandacht kunnen besteden aan het opgroeien in de grote stad als wij hadden gewild. Deze thematiek hadden we met name in de gesprekken met de basisscholen sterker willen verkennen. We merken dat het thema urgentie heeft omdat we zien dat onze studenten, en ook een deel van de docenten, niet thuis zijn in dit thema. Gelukkig komt dit thema pabo-breed op de agenda en kunnen we hier in de toekomst aan verder werken. Tijdens de onderzoeken in de cultuurwerkplaats zijn al wel veel aanknopingspunten naar voren gekomen. En hoewel dit thema ook in de gesprekken met onze collega's weinig aandacht kreeg, benadrukten onze collega's wel dat zij het belangrijk vinden om sterker aan te sluiten bij de leefwereld van de studenten en de kinderen wat, in een grote stad, betekent dat deze problematiek ook meer aan bod zal komen.

Op basis van alle opgedane inzichten werken we inmiddels met een aangepast curriculum. Daarbij hebben we ernaar gestreefd het vak kunsteducatie inspirerender en prikkelender te maken door veel dichter aan te sluiten op de belevingswereld van de studenten. We richten ons nu veel meer op de eigen omgeving van de studenten en op de vertaling naar wat ze zelf op school kunnen doen. We gaan uit van wat de studenten om zich heen tegenkomen, van hun cultureel (zelf) bewustzijn en dat van de kinderen en moedigen de studenten aan zich meer open te stellen en een eigen mening te vormen. Vanuit die omgeving en beleving van de studenten benaderen we theorie over cultuureducatie. Voorheen begonnen we met de theorie en merkten we dat studenten hierbij wel eens afhaakten. Nu we starten bij de student zelf en de onderzoekende houding van de student actiever stimuleren, merken we dat ook de theorie vervolgens beter aanslaat. De samenwerking met de culturele partners is integraal onderdeel van deze aanpak. We merken dat deze aanpak goed werkt. Over het algemeen zijn studenten meer gemotiveerd en enthousiaster over het vak. Ook begrijpen de studenten het belang van cultuuronderwijs beter nu zij dit kunnen relateren aan hun eigen omgeving en beleving.

TIPS VOOR ANDEREN

We hopen dat andere pabo's uit bovenstaande al heel veel ideeën en tips hebben kunnen opdoen, maar we zetten hier graag nog onze meest waardevolle lessen en inzichten op een rij:

- Ga en blijf met alle betrokkenen bij cultuuronderwijs in gesprek over gedeelde (pedagogische) visies. Collega's binnen je pabo en culturele partners buiten je pabo blijken zoveel meer te bieden te hebben dan je denkt!

- Combineer een bezoek aan een culturele instelling eens met een bezoek van een klas kinderen. Het bezoek biedt studenten zoveel meer inzicht in de mogelijkheden en waarde van cultuuronderwijs dan alleen de uitleg van een educatief medewerker!
- Sluit met je onderwijs nauw aan op de belevingswereld van de studenten en durf, in een beperkt curriculum, de theorie over cultuureducatie wat losser te laten. De studenten moeten eerst geraakt worden en zelf het belang van cultuur echt ervaren.
- Er zijn ook buiten de ingeroosterde lessen voor cultuur veel mogelijkheden om meer aandacht te besteden aan cultuuronderwijs. Sluit je aan bij de organisatie van culturele dagen en projectweken en betrek hier ook weer je culturele partners bij.

Loes Dijkman en Chantal Oomen, november 2011